

**HORSENS-
HAMMER
ÅRBOG
1990**

Fra Vodskov

Nedenstående er skrevet af
bankdirektør Gottlieb Olesen
Vodskov.

Min far var født i Gravsholt ved Langholt som søn af en dag-lejerfamilie og kom som dreng i tjeneste på Østergaard i Lyngdrup, og jeg hørte i min barndom mange fortællinger om, hvordan han skulle op kl. 4 om morgenen og som første gerning ud i engen og flytte fårene, og så iøvrigt i travl aktivitet til kl. 10 om aftenen, da han segnede dødtræt om i sit lille hummer med indgang gennem hestestalden. - Men der har jo nok været tid til en god lang middagssøvn ind imellem, ellers havde drengen da ikke holdt til det.

Han gik i skole i Gravsholt, hvor meget af tiden i ældste klasse gik med at passe lærerens landbrug. Som 16-17 årig kom han i skomagerlære hos en ældre broder i Pandrup.- Det var et godt lærested, hvor man lavede ridestøvler efter mål og sko og støvler til vanskelige fødder, og det kom min far til gode i hans senere virksomhed. Cyklerne var ikke rigtig kommen i gang, så hver søndag morgen startede han til fods de 5 mil til Gravsholt og samme tur igen om aftenen.

Min mor er født på et lille husmandssted i Hammer Bakker tæt ved det sted, hvor Forsorgscentrets ældste afdeling er placeret. Der var et par køer, som mor hver dag trak den lange vej ud i fjordengene. - Hendes far var også skrædder og om vinteren flyttede han fra gård til gård med en uges eller 14 dages mellemrum. - Lønnen var ikke stor, men man sparede kosten til ham derhjemme.

Mor var heldig at komme i skole hos den pukkelryggede, meget dygtige lærerinde Margrethe Jensen, som underviste børnene på gården Skovlund ved Vodskov. Hun lærte virkelig at regne, læse og skrive, bl.a. havde hun en meget flot håndskrift.- Mor var meget godt kendt i Hammer Bakker, og hun kunne fortælle levende om de gamle originaler, som boede der, Vild-Stine, Grønlænderen, Ajs-Mikael og Gjølbo-Karen og mange flere, og hun kunne udpege de gamle hustomter, hvor de havde boet.

Som nitten-årig kom mor i huset hos en tysk familie i Skærbæk i Sønderjylland, som dengang hørte under Tyskland. - Efter datidens forhold var det en meget stor begivenhed at komme så langt væk fra ens fødested.

Mor var der i 4 år og lærte at tale og skrive flydende tysk, og det havde hun stor nytte af, da Wienerbørnene kom hertil lige efter første verdenskrig, vi havde selv en Wienerdreng, som hed Franz Prohaska og desuden virkede mor som tolk for de andre familier på egnen, som havde Wienerbørn i pleje, som regel et halvt års tid. - Der var visse fordelingsproblemer, fordi de fleste havde ønsket en pige, men der var langt flere drenge at fordele af.

Sæby-banen blev oprettet i 1889, og der blev placeret en station ca. 1 km syd for det, der nu hedder Gammel Vodskov. - Far byggede så hus med værksted og forretning og beboelse tæt ved stationen (det hus, hvor nu Vodskov Bank har til huse). Det kostede ialt 2.200 kr., hvoraf han lånte de 1.100 kr. i Kreditforeningen til rente 4 pct. Det var i 1906, og alle sagde, at den skomagerdreng - han var dengang 25 år gammel - ikke var rigtig klog, det kunne da aldrig komme til at gå. -Men han giftede sig så i 1907 efter seks års forlovelsestid med sin Thomasine. De fire år af forlovelsestiden havde mor været i Tyskland, så der blev udvekslet nogle breve i den tid.

Far var en af de første i byen, som havde telefon. Det var en såkaldt partstelefon, hvor andre kunne komme og telefonere. Engang havde Harald fra Sognefogedgården søgt en plads som forkarl på en gård sønden ovre. -Han blev kaldt til telefonen hos far, og det havde han aldrig prøvet før. Han greb tragten, inden der var forbindelse og brølede himmelhøjt ned i tragten: "Hva ve do gi i løn". Samme Harald, som havde tilnavnet "Slemme Laps", spillede ofte kort på hotellet, som var et af de få andre huse, som var i stationsbyen dengang. Han tabte altid, og når pengene var slut, så sprang kortgiveren over Harald, som så måtte gå hjem og låne af søster Othilie eller også holde op med spillet. Othilie var nr. 8 af en søskendeflok på tolv. Nr. 11 og nr. 12 hed Elvine og Dusine. -Samme Harald var en stor jæger, og engang havde to spasmagere bundet en udstoppet fugl fast højt oppe i et af træerne ved Sognefogedgården. De gik så ind og kaldte på Harald, som kom med bøssen og lagde an på fuglen. Fjerene røg til alle sider, men fuglen blev siddende og Harald blev rasende. Harald havde en god ven, som sad på en pæn god gård uden for byen, men han havde ingen kone. Harald hjalp med at sætte en annonce i avisen om husholderske med giftermål for øje. Det lykkedes godt, og en måned efter ansættelsen nedkom husholdersken med en velskabt dreng. Gårdejeren spændte for og kørte til Nørresundby efter en vugge. Der var tre på lager, og han købte dem alle. Da han kom hjem

sagde Harald: "Hva vil do med alle de vugger?" Han svarede: "Tror do jeg har tid til at køre til Sundby hver måned". "Jamen", sae' Harald, "Drengen er jo ikke din". - "Hva si'er do. Hvis do køber en ko, og den får kalv en måned efter, er kalven så ikke din?"

Nå, det var et sidespring, men jeg kan huske far fortalte om en stor begivenhed i de første år i Vodskov. Det var fiskehandler Thorsen, Nørresundby, som trak den tykke værtshusholder Jacob Clausen samt en kasse øl (50 stk.) i en gig fra Nørresundby og til Hjørring og tilbage igen. Det var et væddemål og turen skulle gennemføres inden for en vis frist. Da han kom til Vestbjerg på tilbagevejen var fiskehandlerens fødder ødelagt og der blæste en kraftig sidevind. Der blev fremskaffet et hestekøretøj med et højt halmlæs, som kørte foran og skabte læ for giggen og turen gennemførtes med nød og næppe, men under stor jubel fra befolkningens side. Begivenheden var rygtedes, og det halve Vendsyssel strømmede til Bouet og Nr. Uttrup, hvor opløbet foregik. Min far var også med, han fulgte optoget fra Vestbjerg til Nr. Uttrup.

Det var småt for skomageren de første år, selv om han efterhånden blev kendt for sine håndsnydte støvler og sko. Vi blev i løbet af nogle år 5 børn derhjemme, og da det tit var småt med indtjeningen, kom vi tidligt ud at tjene.

I året 1922 fik jeg plads på et lille landbrug på 16 tønder land mellem Langholt og Vodskov, hvor jeg var i fire somre fra 1. maj til 1. november. Den første sommer fik jeg 40 kr. i løn plus et par træsko, men jeg var også kun 10 år gammel. Jeg havde et stort værelse for mig selv. I sengen var der halmunderlag i stedet for madras, og det hændte nok, at der spøgede en lille mus i halmen. Jeg lærte at malke de fire køer, jeg tyndede roer ud, og jeg hjalp til med at lave æltetørv til vinterbrug. Det var også min opgave at hugge kvas til den store tykmavede bageovn, hvor konen bagte sigtebrød hver sjette uge - 10 eller 12 kæmpestore sigtebrød ad gangen. Den sidste uge i perioden traf det nok, at brødet var lidt grønt i kanten. Vi havde kun een hest, som hed Lotte, den havde fødselsdag den 8. april, og det blev skam fejret med ekstra-foder m.v. Der var også tid til at lege med stedets to småpiger, så det var ikke nogen streng plads.

Om sommeren gik jeg i skole to halve dage om ugen (og det var noget man glædede sig til) om vinteren gik jeg i skole fire dage om ugen. Det var til Vodskov skole, hos den navnkundige lærer Sigurd Ersted, som var leder af skolen fra 1894 til 1934. Han var

en højt begavet mand med kunstneriske interesser, og han betød utrolig meget for kulturlivet i byen og omegnen, og ingen kunne som han holde en tale ved festlige lejligheder. Han var en af initiativtagerne ved opførelsen af Vodskov kirke i 1909. Den kostede 60.000 kr., hvoraf størsteparten blev betalt af sagfører A. Olesen.

Der tales så meget om mobning i skolen i denne tid. Det fandt også sted i min barndom. Mine forældre var som de eneste i byen baptister, altså var jeg anderledes og skulle kanøfles. En overgang fik jeg bank hver dag på vej hjem fra skole af de andre drenge og kom hjem med flænget tøj. Min mor, som var en klog pige, fandt ud af, hvad der foregik og hun sendte en stor pose røde æbler med mig i skole, og de skulle deles ud til mine plageåndere, og det hjalp virkelig.

Et andet træk, der viser lidt om børneopdragelse den gang. Om vinteren dyrkede vi skøjtning på en dam som hed Fly i Gammel Vodskov. Jeg havde en ven, som hed Knud, han faldt en dag gennem isen og blev våd til bæltstedet. I stedet for at gå hjem og skifte tøj, trak han i bidende kulde af bukser, underbukser og strømper og vred vandet af så godt han kunne, hvorefter han trak i tøjet igen i håb om, at det ville tørre. Han turde nemlig ikke komme hjem med vådt tøj, så var han sikker på spanskrøret. Nu slap han med en gang influenza.

Under den voldsomme epidemi med spansk syge i 1919 var far alvorlig syg. Mor slap fri, som den eneste i huset, og hun passede foruden far, fire børn, to skomagersvende og den unge pige i huset, som alle var syge. Så der var ikke megen gang i forretningen i den tid.

En af de store årlige begivenheder var Hjallerup Marked, hvor der gik en ustandselig strøm gennem Vodskov af hestekøretøjer, nogle med et koppel på 8-10 eller 12 heste bagefter og fjedervognen fuld af grøntfoder. Markedet fandt sted de første to samlede søgnedage i juni, og når vognene vendte hjem andendagen om aftenen var det tit med sang og skrål på grund af øllerne på Hjallerup Marked. I dagene omkring markedet kom også mange af landevejsridere, skærslippere, gøglere og professionelle trækere, blandt andre Vri-Ajs (Anders) - altid med et reb om livet i stedet for bælte. Han var dog fast gæst året igennem. Når han trak med køer, kom han ind til mor og lånte en kop. Han malkede så i koppen og drak den varme mælk. Vri-Ajs havde en kolossal appetit og det fortælles

at han engang ifølge et væddemål skulle spise en torsk på 16 pund. For at lette foretagenet blev den lavet til fiskefrikadeller, det blev til et mægtigt fad, som Vri-Ajs hurtigt fortærede. Så tørrede han sig om munden og sagde med sin mærkelige pibende stemme: "Så kan I godt kom med torsken".

Sagfører A. Olesen, Nørresundby, havde i løbet af en årrække opkøbt store dele af Hammer Bakker og boede i en kæmpevilla "Møgelbjerg" i sydkanten af bakkerne nær Vodskov, hvorfra han hver dag også søndag (han var ugift) tog med toget til Nørresundby, hvor han havde kontor. Han blev fulgt til toget af gartner Holm og schäferhunden Fenris, som hentede ham igen på stationen ved 17-tiden.

Som 16-årig blev jeg ansat på hans kontor og blev straks den første dag sendt på dommerkontoret for at tage en tingbogsoplysning. Der er skrevet meget om sagføreren som den markante personlighed han var. Han støttede forfattere og kunstnere og på kontoret kom der mange af tidens kendte navne. Sagføreren var samtidig direktør i Nørresundby Bank og havde i årenes løb tilført banken mange kunder fra sin vidtstrakte forretning med klienter over hele Vendsyssel. I banken var der et ældre bud, der som bibeskæftigelse var kontorbud for sagføreren. Når denne skulle bruge budet, ringede han til banken og sagde uden nogensomhelst præsentation, ordknap som han var: "Vil De sende den gamle Idiot her op". Og ingen i banken var i tvivl om, hvem det var og hvad han mente. Hvert år til jul hævede han et større beløb i nye femkronesedler, som han gik rundt og delte ud til alle sine ansatte, og bankens personale fik skam 25 kr. hver. Han var hader af tobak, og når der kom folk på kontoret med cigar på, blev de øjeblikkelig smidt ud.

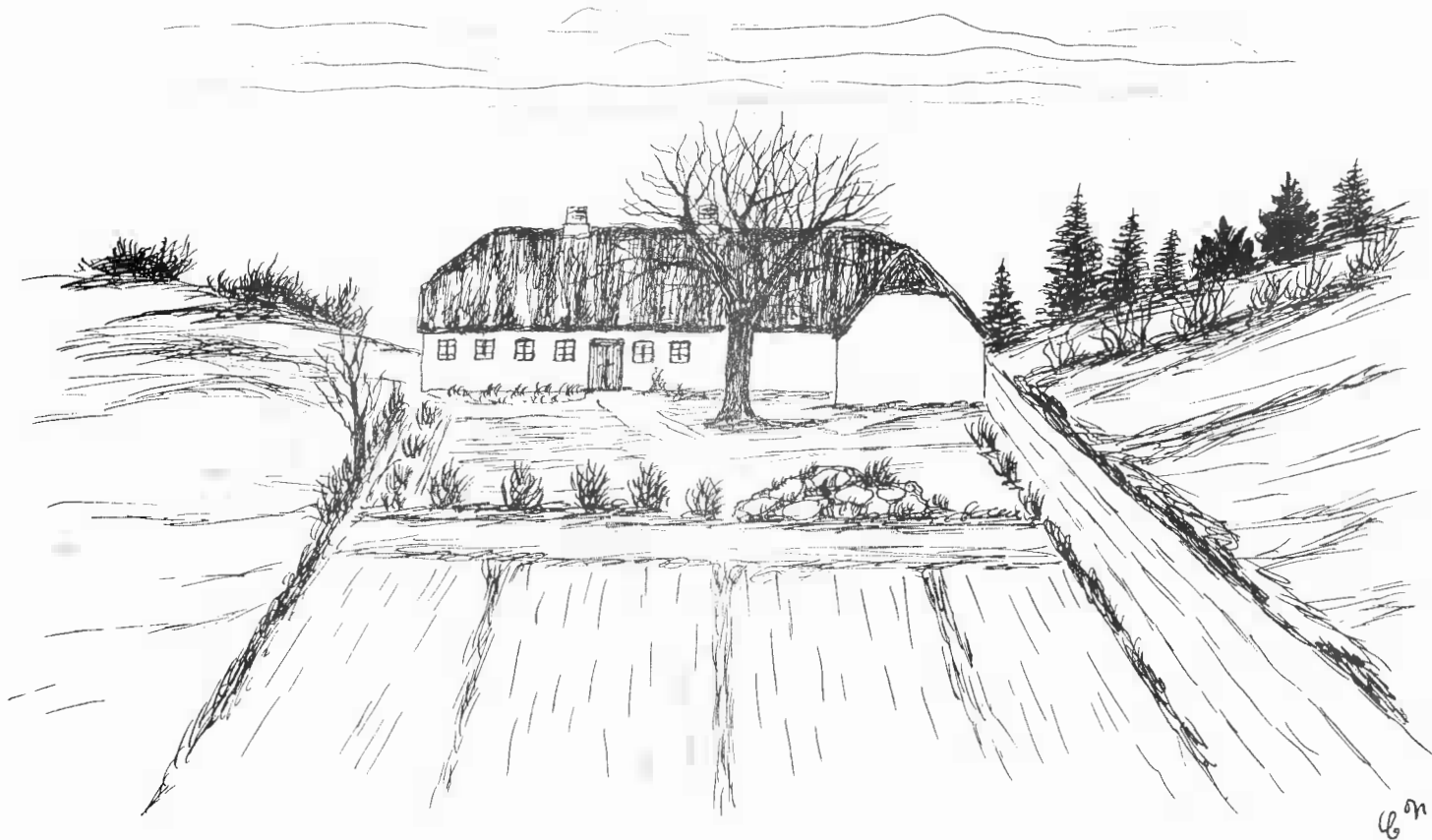
Efter fire interessante måneder hos sagføreren blev jeg ansat i Nørresundby Bank. -Det var i 1928.

Gottlieb Olesen, der har skrevet ovenstående, er født 1912 i Vodskov.

Han var i nogle måneder i sommeren 1928 ansat hos sagfører A. Olesen, Nørresundby. Derefter fra 1928 ansat i Nørresundby Bank, hvor han 1970-1979 var direktør.

Hst.

KARL NIELSEN

Tusch-tegninger af Karl Nielsen. Øverst: Niels Larsens (slagter) hus ved Vandsted, Hammer Bakker. Nederst: Lille Oles (kurvemager) hus i Hammer Bakker.

Skoler i Horsens sogn 1

I tidligere årbøger har vi fortalt om Vodskov og Grindsted skolars historie. Her fortsætter vi med en beretning om skolerne i Horsens sogn.

I 1932 var det 300 år siden Langholt første skole blev grundlagt. I den anledning skrev Niels Hald nedenstående artikel, der blev bragt som kronik i Aalborg Stiftstidende 6.nov. 1932. Niels Hald var lærer i Langholt 1902-1942.

I årbog 1991 vil der blive bragt en fortsættelse, der fortæller om Langholts skolehistorie 1932-1991.

Hst.

Reformationstiden var i Danmark som i andre lande, hvor den ny lære trængte frem, en vårtid og en grotid, ikke alene på det kirkelige, men også på det folkelige område. Reformatorerne stærke fremhæven af det "almindelige Præstedømme" hidførte naturligt kravet om det menige folks oplysning og dygtiggørelse. Dette krav mødte dog så liden forståelse, at det blev den lærde skole, latinen, der dominerede i det følgende århundrede, og kun langsomt med Comenius, Francke og Rousseau som banebryder får sæden, der var lagt af Luther, grokraft og udvikling.

Kirkeordinansen af 1539 pålægges sognedegnene en gang om ugen at undervise det unge bondefolk "udi Cathechismo" på det sted, som sognepræsterne foreskriver, og Peder Palladius anordner i visitatsbogen, at degnene, når de om søndagene har ringet første gang, skal samle de unge i kirken og der lære dem Katekismus og Salmer. Denne undervisning, der oftest gaves af ganske unge mennesker, elever fra den nærmeste latinske skole, de såkaldte løbedegne, indskrænktes til åndløs opremsning, oftest var den sikkert langt fra at være opbyggelig og derfor nærmest uden værdi. Christian den Fjerde besluttede derfor, efter at han havde forbedret universitetet og latinske skolerne, at fremme undervisningen på landet. Han udstedte et "Kongebrev", hvori han pålagde bønderne i de store landsbyer "at holde en Skolemester og et lidet Skolehus, hvor Ungdommen kan undervises, og de mest formuende give noget dertil, eftersom det er deres Børns Lyksaligheds Forfremmelses Anliggende".

Disse kongelige skoleplaner var det især præsternes sag at realisere, og den daværende sognepræst i Hammer, Erik Nielsen, der havde Horsens, Sulsted og Aistrup sogne til annekser, stillede sig forstående overfor dem.

Erik Nielsen havde som formanden Thomas Galskyt været rektor, før han 1624 blev sognepræst; han ragede som Galskyt ikke blot i kraft af sit store præsteembede, men også ved sin dannelse langt over de fleste af datidens præster. Hans minde lever endnu i Hammer Kirke gennem den smukke alterkalk, han skænkede kirken, og hans pragtfulde ligsten, der pryder kirkens kor.

Ved Bededagsgudstjenesten i Horsens Kirke den 9. nov. 1632 rettede præsten en kraftig opfordring til sognemændene om "Gud til Ære, Ungdommen til Forfremmelse i deres Saligheds Sag", at yde et bidrag til skolemesters ophold i byen og sognet. Der valgtes 8 mænd til at foretage en kornligning på de forskellige lodsejere i sognet, et højttideligt dokument blev affattet, og søndagen den 11. november underskrevs det ved Horsens Kirke af lensmanden Otto Skeel til Hammelmose, af sognepræsten og af 12 sognemænd.

Korndydelserne til skoleholderen omfattede ialt 12 skæpper rug og 21½ skæpper byg årlig, "hvilket forskrevne Korn vi tilforbinder os med vore Efterkommere Mand efter Mand saa længe Verden staar, og Sognet bliver ved Magt, aarligen og gudeligen at udgive til den, som Skolemester skal være". Præsten og hans medhjælpere skulle så gøre deres flid for at få personer til skoleholdere, som ville opdrage ungdommen i Guds frygt, "Børnene udi Læsen, Skriven og Regnen flittigen undervise og øve. De formuendes for Løn, og de fattige for Guds Skyld".

Grundlaget for en skole i Horsens var dermed til stede, desværre savnes oplysning om såvel skolens indretning, som hvornår den begyndte, men det var sikkert den første i Kær Herred. Tingbogen beretter, at Mads Sørensen, der faldt i slaget ved Nørresundby den 18. januar 1644, var skolemester i Horsens, og at hans datter Else var født i skolehuset. Vester Hassing skole, der opførtes ca. 1646, blev den næste i herredet.

Forøvrigt synes det, at interessen for skolen ikke holdt sig ret længe, de mange krige og den følgende fattigdom lægger sit tryk på alle, "Sognet er ikke ved Magt". 1661 var skolehuset i en ynkelig forfatning; et syn takserer manglerne til 8½ Slettedaler og 6½ Læs Tag, og i en indberetning fra 1690 meddeler præsten Henrik Stampe, at der ikke fandtes noget skolehus i sognet. Samme præst, der var en initiativrig og myndig prælat, skænkede 20 Rigsdaler til opførelse af et skolehus i Grindsted, og han har sandsynligvis fået pustet liv i skolen i Horsens, idet hans kirkebog 1702 har følgende tilførsel: "Den 21. august døde Laurs Christensen i Skolehuset i Horsens, 53 Aar".

Oplysningerne om skolevæsenets tilstand i sognet det følgende hundredår er ikke mange. 1734 opføres et skolehus i Grindsted, 6 fag i længden og 4 fag i bredden. Skolen blev forsynet med "en god Jernkalkelovn, der altid bliver som Inventarium udi Skolen, hvilket Sognepræsterne have at observere, naar Skifte sker paa Skoleholdere". Der anføres gennem flere år, at "en gammel Bibel var Skolens eneste Inventarium", og en lignende fattigdom har selvfølgelig hersket ved Horsens skole.

Det synes, at degne- og skoleholdertjenesten ret tidligt forenes i Horsens. 1741-55 var Elias Sommer både degn i Hammer og Horsens og skoleholder i Horsens. Han visiteres 1741 af biskop Brorson, der fandt ungdommen vankundig. I de følgende visitatsindberetninger omtales snart degne, snart omgangsskoleholdere eller skolemestre, og de biskopelige anmærkninger angående deres virken som ungdommens lærere er ret forskellige - snart ros, snart dadel.

1810-46 var Stephan Jørgensen både degn og skoleholder, og det blev således ham, der kom til at føre skoleloven af 1814 ud i livet. Skolen lå da på den nuværende skoletoft, og meddeleren har i nord-siden af skolehaven fundet syldsten af den. I følge overleveringen lå det ældste skolehus midt i byen, lidt øst for villa "Bakkely".

Skolen var i lærer Jørgensens tid meget skrøbelig, der klages til Canceliet, og sogneforstanderskabet får i sit første møde den 17. januar 1842 pålæg om at bygge en ny. Det vedtoges "at sætte den tæt vesten for den gamle. Bygningen skal opføres efter Tegningen til Aistrup Skole, saaledes at Skolestuen skal være 10 Alen lang og 6 Alen 10 Tommer bred". Skolen kostede 690 Rdl.; der låntes 400 Rdl., der skulle afdrages på 4 år, og forstanderskabet affattede en ekstra skatteligning på 295 Rdl. 5 Mrk. 4Sk., der blev opkrævet 1842. Den 26. oktober blev skolen godkendt af forstanderskabet. Kalkelovnen fra den gamle skolestue var overflyttet til den nye, "men da den ikke svarer til Bestemmelsen", vedtog man næste år at erstatte den med en ny. Overalt skulle der spares; da lærer Jørgensen henstiller til sogneforstanderskabet at opføre en retirade, får han afslag, det skulle vente til næste år, og børnene måtte fremdeles henvises til grøften bag skolehaven.

Det er i denne forbindelse interessant at se, at "Regnskabet over Hammer-Horsens Pastorats Kommuneanliggender for 1842" af amsrevisionen får følgende smukke anerkendelse: "Med dette klart affattede og behørigen legitimerede Regnskab, hvis Indhold afgiver et herligt Vidnesbyrd om Sogneforstanderskabets fri for al Sneverhjørtethed frigjorte Interesser for Kommunens Anliggender findes kun at bemærke".

Da et stærkt stigende børneantal nødvendiggjorde oprettelsen af et andenlærerembede, udvidedes i 1870 skolebygningen mod vest med et klasseværelse, og i 1880 tilbyggedes en "Kvist", hvori der indrettedes skolestue, lærerens lejlighed fik da en tiltrængt udvidelse. Ved andenlærerembedets nedlæggelse 1881 lægges yderligere en skolestue til lejligheden, og denne bliver nu meget rummelig.

Sognets folketal, der i 1840 var 629, vokser i 1880 til 1037; der var opstået en mængde nybebyggelser nord og syd for byen, og mange børn får dermed en lang og om vinteren meget besværlig skolevej ad opblødte veje. Der rejses krav om en skole mere i sognet, og det stærkeste krav kommer fra beboerne i den nordlige del. Sognerådet imødekommer kravet og indretter i 1879 skole i et værelse på den nyerhvervede fattiggård; der andrages om autoriteternes approbation, men der fås blankt afslag; Der må kun rent midlertidigt holdes skole i fattiggården. En lærer antages for 400 kr. i årlig løn. Skoledirektionen henstiller til sognerådet at forhøje lønnen, og dette vedtager da at yde læreren fuld kost i fattiggården for 100 kr. Samtidig vedtager sognerådet, at købe en jordlod, og i 1881 opføres Horsens nordre Skole; dermed aflastes byskolen for en del børn, og andenlærerembedet, der var vakant nedlægges.

Børneantallet stiger imidlertid stadig de følgende år og er snart over maksimum, 100 børn i to klasser. En del børn fra sognets sydlige del henvises til Stae skole, en ordning, der ikke tilfredsstiller beboerne, og i 1889 opføres Horsens søndre Skole. I 1903 ansættes en lærerinde ved byskolen, samme år opføres den nuværende skole, og de den gang lagte ydre rammer for skolerne i sognet er ikke senere undergået væsentlig forandring.

Det lader sig ikke gøre i denne artikel at komme ind på skolearbejdet, som det har formet sig gennem de forløbne 300 år, eller at give nogen karakteristik af de forskellige lærere eller deres lønningsforhold. Som anført var Stephan Jørgensen lærer i Horsens 1810-46, derefter fulgte Lars Christensen 1846-68 og Laurits P. Hald 1868-1902.

Niels Hald

Horsens - Hammer Avis

Nr. 22 - 1. Aargang

Upolitisk Nyheds- og Avertissementsblad
Postomdeles til alle Husstande i Horsens-Hammer Kommune

Fredag d. 3. Septbr. 1948

Vore Mejerier

Slutning
(16)

Som vi har set, havde Mejeri-Pionererne her oprindelig Centralisering for Øje, men Udviklingen kom til at gaa i modsat Retning. Transporten er nu takket være Lastbilen ikke længere noget Problem, Fremtiden vil sikkert derfor se en Bevægelse bort fra Decentralisationen, og maaske vil vi inden længe se Helikopteren dale ned paa Gaardspladsen for at afhente Mælk til et Konsummejeri i Storbyen.

Med Befolkningens Vækst og det øgede Mælkeforbrug — paa Arbejdspladser kan f. Eks. nu ses Geledder af Mælkeflasker — er Mejeriernes Konsumsalg stærkt øget, men Konsumenterne har de sidste Aar haft lidt svært ved at forson sig med, at Fløde og Mælk nu skal fortyndes, saa Fedtindholdet kun er henholdsvis 9 og 3 %. Jævnligt fortæller Avisen, at en Mejerist har faaet Bøde for at sælge Produkter af *for god* Kvalitet, og vi „gamle“ mindes, hvordan den, som tidligere forsøgte at „strække“ Mælken, ikke blot blev straffet, men i mange Aar

Bil udlejes uden Fører

Th. Christensen,
Vodskov Bageri, Tlf. 28.

Langholt

VOGNMANDSFORRETNING

H. K. Albrechtsen . Tlf. Langholt 61

Kørsel og Flytning

af enhver Art udføres hurtigt og solidt

Husk min Lillebil

Vodskov Biograf

Fredag Kl. **20,30**

Hvor Olien sprang

En storslaaet amerikansk Film med

Clark Gable Spencer Tracy
Claudette Colbert Hedy Lamarr

Metro-Goldwyn-Mayer A/S

Vodskov Biograf

Tirsdag Kl. **20,30**

Ungdommens Længsler

med

LIDA BAAROVA

Forbudt for Børn

VODSKOV LILLEBIL

Tlf. 86 . CHR. HOLM . Tlf. 86

TRYKSÅGER saa...

BØRGE LARSENS Bogtrykkeri

Skraagade 2 A . Tlf. 2261 . Nørresundby

UDSTYKNING . DRÆNING

Landinspektør HELMUTH HVIMS

Badehusvej 20 . Tlf. 4594 . Aalborg

"Horsens-Hammer Avis" udkom 1948-49. Det var en lille annonceavis på linie med "Folkebladet" i vore dage. Den var udgivet og redigeret af pantefoged Herman Juul, Vodskov. Første nummer udkom 19. marts 1948. Det sidste nummer, vi har kendskab til, udkom som nr. 12. 2. årg. den 25. marts 1949.

Hst.

Mejerier i Horsens-Hammer 1

I år er det 100 år siden mejerierne i Kinnerup og Rærup stod færdige og blev taget i brug.

I den anledning bringer vi her en beretning om mejerierne i Horsens-Hammer. Den er skrevet af lærer Niels Hald, Langholt (1877-1954) og blev bragt i 16 afsnit i Horsens-Hammer avis fra 7. maj til 3. sept. 1948.

I årbog 1991 bringer vi mejeriernes historie efter 1948. De fleste er jo nu nedlagt. Kun mejeriet i Grindsted er stadig i brug.

Hst.

Mejeri i hvert hjem.

Såvel gennem dagspressen som under besøg i Horsens har jeg erfaret, at mejeriproblemet igen er på dagsordenen i Horsens-Hammer, og optager mange sind og afstedkommer adskillige disputer mand og mand imellem, - at spørgsmålet kort sagt er aktuelt. Af den grund går jeg ud fra, at en lille skildring af mejerivæsenets udvikling i sognene kan være af interesse for mange, og da redaktionen har opfordret mig til at levere lidt stof til bladet, begynder jeg med mejerierne.

Medens korn, stude og heste i århundreder har været vigtige eksportvarer, har vort smør - danish butter - kun det sidste trekvart sekel været kendt og skattet på udlandets markeder. Før havde hvert landbrug sit lille mejeri, og smørtilvirkningen gav kun ringe indtægt, især i de små brug, dels var mælkemængden ringe, og dels var smørret af simpel kvalitet. Kun på herregårdene og større bøndergårde, hvor man havde holstenske mejerister eller mejersker, der havde stået i lære hos disse, fremstilledes en kvalitetsvare, der kunne eksporteres, og som gik under benævnelsen "fineste Herregaardssmør", på markedet noteredes det adskilligt højere end "Bøndersmør". Torveprisen i Aalborg var således i juli 1848: Herregaardssmør 22 Sk. og Bøndersmør 16-18 Sk. Lad mig tilføje, at oksekød kostede 8-9 Sk., kalvekød 10 Sk., lammekød 8-10 Sk. og flæsk 16 Sk. - alt pr. pund. (1 Sk.= 2 øre. 1 pund=1/2 kg.).

I de fleste hjem var det husmoderen, som ved hjælp af en stampekerne fremstillede smørret, men kærningen kunne ofte volde kvaler, idet foderforandringer, om sommeren flytning fra en græsgang til en anden, kunne vanskeliggøre, ja helt umuliggøre den. Overtroiske sam mange var, gav de ikke fodringen, men "onde" mennesker skylden, og i så fald søgte de råd hos folk, som "kunde mere end deres Fadervor".

En husmand gav mig for ca. 50 år siden følgende beretning, som jeg straks nedskrev: En dag for mange år siden kom N.N. ind til vort; da han ville gå, sagde svigerfar, at jeg skulle vise ham køerne. Jeg var ikke glad ved dette, for han havde ikke noget godt ord på sig. På loen stak han en hånd ned i en løb med grut og sagde: Du fodrer nok godt! og i stalden strøg han den bedste ko hen ad ryggen og lod falde nogle anerkende ord om dyret. De følgende dage lignede fløden valle, og det var kvindfolkene umuligt at få smør. "De Gamle" sendte mig så til Vindblæs for at få et råd af Maren Haaning.

Fig. 158.
En Stampetærne.

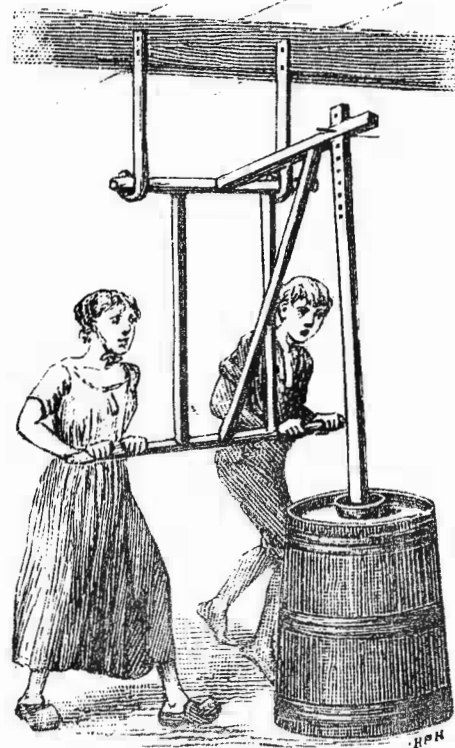

Fig. 159. Kærningpaa en jydsk
Bondegård (1850—75).

Fig 162 Smørtrog af Bogetræ paa Jod af Jyrretræ.
Truget holdes mod den ene Ende, saaledes at Kærnemælken og Vagen
gennem et Hul kunne løbe ned i den paa Gulvet staaende Spand.

Ovenstående illustrationer, der viser smørfremstilling i ældre tid, er hentet fra "Landmandsbogen II". "Landmandsbogen" udkom i 1890'erne i tre bind. Vi har den stående i 6 halvbind i vor samling af gamle håndbøger.

Hst.

Da jeg havde afgivet min beretning til "den kloge Kone" - jeg tav dog om besøget - sagde hun: "Du har en nabo, og han er jer ikke god, det er hans skyld, for han har forgjort køerne, men de' ska' vi nok klaar".

Hun gav mig så en opskrift på en del medikamenter, som jeg skulle røre sammen til en dejg; af dejgen skulle der rulles kugler, som køerne skulle have, "men" føjede Maren til, "I har åbent loft over frammerset (rafter dækket med flere græstørv og halm), pas på katten ikke springer ned gennem et hul i loftet, mens du rører sagerne sammen, for så taber de deres kraft".

Heldigvis undgik manden kattens besøg, mens processen stod på, og få dage efter foregik kærningen normalt.

Centrifugens fremkomst ca, 1880 gav smørtilvirkningen en chance, som dog kun det store landbrug straks kunne udnytte, men så kom tanken om oprettelse af Andels- og Fællesmejerier det mindre og mellemstore landbrug til hjælp, og landbrugskrisen i disse år gjorde det nødvendigt gennem omlægning og forbedring af bedriften at øge indtægterne ved større dyrisk produktion.

I slutningen af 80-erne kom bevægelsen til vore sogne, og der holdtes en mængde møder om sagen. Da skolerne dengang var de eneste større lokaler i sognene, blev de benyttet til møder af alle slags, lige fra missionsmøder og bibellæsning til generalforsamling i Hesteforsikringen og Aktietyren. Også politiske møder blev holdt i skolen, men det satte ministeriet Estrup en bom for til stor ærgrelse for mig, som i skolens baggang var uset tilhører til flere stormende forhandlinger - særlig mindes jeg en debat mellem Vilhelm Lassen og godsejer Harald Branth, Sdr. Elkjær, der flere gange truede redaktøren med notarius publicus. Også møderne om mejeriet fulgte jeg som dreng med interesse, og fra loftstrappen kunne jeg gennem en ventil til baggangen overse en del af skolestuen.

Blandt talsmændene for et andelsmejeri var f.eks. Laurits Pedersen, Lyngdrup, Simon Pedersen, Siverholm og J.B.Christensen, Eget, alle repræsenterende "det større Hartkorn", som ellers holdt sig reserveret tilbage, hvorimod de fleste husmænd straks gik ind for ideen. Planen var oprindeligt at samle begge sogne om et stort mejeri ved "Bajerhuset", et centralt punkt, hvor mange en tid mente, at en station fælles for Horsens og Vodskov ville blive placeret, når den ventede og i mange år stærkt debatterede Sæbybane skulle anlægges.

Tilhængerne af et andelsmejeri blev snart uanset sognegrænsen delt i et Nord- og Sydparti. Nordpartiet, som repræsenterede de fleste køer, ville have mejeriet lagt ved Kinnerupgaard, hvis ejer, Rasmus Kinnerup, tilbød gratis grund, medens Sydpartiet, hvortil alle husmændene på Horsens Enge sluttede sig, og af hvis talsmænd jeg erindrer Chr. Andersen, Rærup, Chr. Skriver, Enggaarden, Anders Jensen, Søndersted, og P. M. Krogh, Englund, ville have det lagt ved "Bajerhuset".

Af Horsens bymænd var adskillige skeptiske, de var bange for "Futmælken" - i mange år benævnelsen for den centrifugerede mælk, - som de påstod var uanvendelig både til mennesker og dyr; Tilslutningen fra byen var derfor relativt ringe, og af gårdmændene øst for byen meldte kun A.P. Jensen, Tranholm, sig staks som andelshaver. Horsens-mændene sluttede sig straks til Nordpartiet, der selvfølgelig blev stærkt støttet af Grindsted.

Jeg erindrer fra et møde i skolen, at en djærv Vodskov-

repræsentant - stående på et skolebord med ryggen mod væggen og en tyk stok i hånden - med iver talte Sydpartiets sag. Da han blev imødegået med den påstand, at hestene ved vintertid i glat føre ikke kunne trække de tunge mælkelæs op ad "Brødbakken", sluttede han med denne salut: "Nej, de ær intj de, dær ær i Wej, men sagen er, at I renner int wi Smaafolk for nue, I wel aaltier roe, I stuer Fløes!" Dermed satte han stokken ned i bordet, så blækhuset dansede.

Repræsentatet af de mange forhandlinger blev to andelsmejerier: Kinnerup og Rærup 1890 og en længe siddende bitterhed mellem to partier, men bortset fra dette blev mejerierne her som andre steder en økonomisk løftestang af stor betydning for landbruget.

For husmødrene betød mejeriet en øjeblikkelig lettelse i det daglige arbejde. Stampekærnen og smørtruget blev snart museums-genstande og alle meyersker brødløse. Jeg husker, at enkelte koner, som producerede fint smør, een gang om ugen spadserede til Nørresundby med en pakke smør til købmanden eller en anden fast aftager, idet de der opnåede ca. 10 øre mere pr. pund end hos byens købmænd. Turen foregik om sommeren på bare ben, og for en enkelt kone tog den knap 4 timer.

Fra landkøbmandens butik forsvandt fadene med 2-5 pounds afrundede smørstykker strålende i de fleste af spektrets farver - nogle forsynet med en "Amulet" i form af et kryds, dannet med smørskæen - til fordel for bøtter med det blege, farveløse kunstprodukt margarine. Skeptikere hævdede, at andelhaverne kun ved at bruge margarine i stedet for smør opnåede nogen fordel, og margarine og "Futmælk" ville mangen bonde længe ikke have på sit bord. Dens indførelse i husholdningen gav på flere gårde anledning til demonstration fra tjenestefolkernes side - nu oplever vi, at der ved statsindgreb påbydes befolkningen at bruge margarine.

Det blev imidlertid snart klart for alle, at mejerierne gav landbruget øgede indtægter, og de stimulerede i høj grad den påbegyndte omlægning af bedriften. Studene, som i Kjær Herred havde udgjort ca. 40% af kreaturholdet - på Langholt f.eks. stod der mange år i staldene sa. 120 køer og 80 stude - erstattedes af køer, så kobestanden blev mere end fordoblet i årene 1890-1940, og svinebestanden blev 3-doblet.

1880 regnedes smørudbyttet pr. ko til 15-20 kg. årlig, nu er det 135-150 kg., og rekordydelsen ligger betydeligt højere. Landets smørekseport steg da også fra 14 millioner kg. 1880 til over 150 millioner kg. 1938.

Den rivende udvikling, landbruget på alle områder har undergået, og som ikke her nærmere skal udvikles, tilkommer mejerierne den største part af æren for, og deres halvårlige udbetaling af overskud har bevirket, at terminen, der for mange i "gamle dage" var et sort spøgelse, ikke længere er et problem.

Kinnerup Andelsmejeri.

"Horsens-Hammer Andelsmejeri" - i daglig tale Kinnerup Mejeri, hvilket navn her benyttes - holdt stiftende generalforsamling den 14. februar 1890, og flg. mænd, deraf 35 fra Horsens Sogn, tegnede sig som andelshavere: Simon Pedersen, Siverholm. Laurits Pedersen, Lyngdrup. F.Møller, Faurholt. Jens Andersen, Kinnerup. Albert Anton Pedersen, Overgaard. Jens K. Kristensen, Klitgaard. Anders P. Sørensen, Storgaard. Peder

Jensen, Ø.Mølle. Steffen Jensen, Grindsted Skole. Bertel P.Jensen, Birket. Anders Larsen, Birket. Rasmus Jakobsen, Horsens. Anders C.Jensen, Hedegaard. Kristian Olsen, Uggerhalne. Søren Chr. Christensen, Egetsborg. Jens Kristensen, Eget. Peter Kristensen, Grindsted. G. Pedersen, Grindsted. Anders Nielsen, Birket. Jens C. Larsen, Grindsted. Niels Jakobsen, Nykro. Jens Simonsen, Stokbrohede. N.P.Rasmussen, Mosen. Kristen Jensens Enke, Brusholt. Ejler Pedersen, do. Carl Jensen, do. Jakob Pedersen, do. Peter Jensen, do. Johan Hjelm, Horsens. Morten Nielsen, do. Jakob C. Svendsen, do. N.Jørgen Jensen, do. Lars C.Jørgensen, do. J.P.Frost, do. Anders G.Jensen, Tranholm. Peder Aakanson, Højene. Jens P. Andersen, Horsens. L.Carstens, Grindsted. Albert Nielsen, Attrup. Jens Kristensen, Grindsted. A.Mikaelsen, Møgelmoose. C.M.Dal, do. L.Chr. Jensen, Kyvsgaard. Christen Jensen, V.Mølle. Lars Pedersen, Nymark. Chr. Bastbjerg, Horsens. Lars S.Sørensen, Katholm. J.Andersen, Ll.Nymark. Peder Christensen, Grydelund. L.K.Kristensen, Grindsted. Kristen Johansen, Skanderborg. P.M.Pedersen, Ø.Hedegaard.

Til belysning af datidens syn på foderspørgsmål anføres flg. lovbestemmelser: "Mælkende køer må ikke fodres stærkere med turnips, end at mælk og smør ikke får afsmag deraf, der må heller ikke fodres med roetoppe eller muggent foder, ej heller med vikker eller rug i for stor mængde. Der gives mindst 1/2 pd. rapskager til hver 15 pd. mælk og ikke over 1 skp. roer daglig pr. mælkende ko. - Driver nogen sommerstaldfodring, må ikke over 1/3 af grøntfoderet være vikker; gul sennep eller raps må ikke bruges hverken til græsning eller staldfodring. Til fuld sommerstaldfodring skal bruges 1 pd. palme- eller kokuskager".

En anden paragraf i lovene synes i vor demokratiske tid med lige og almindelig valgret på alle områder noget antikveret: Interessenterne havde stemmeret i forhold til det antal køer, de havde tegnet sig for, således at fra

2- 4	køer	giver	1 stemme
5-10	-	-	2 stemmer
11-15	-	-	3 -
16-20	-	-	4 -
21-30	-	-	5 -
31-40	-	-	6 -
over 40	-	-	7 -

Denne paragraf (10) gav anledning til adskillige debatter på de årlige generalforsamlinger, men først noget ind i dette århundrede blev der flertal for dens ophævelse og for indførelse af almindelig stemmeret.

Andelshaverne kom straks efter generalforsamlingen ud for en stor skuffelse: Brøndgraveren erklærede efter et langt og besværligt arbejde, at han ikke kunne skaffe vand, og valget af mejeriets beliggenhed syntes at måtte opgives. Kritikken kaldte det da også straks "Mejeriet Vandløse", men så erklærede Laurits Pedersen, Lyngdrup, en praktisk mand, der ikke gav op for en vanskelighed, at den sag skulle han nok ordne. Han overtog ledelsen af brøndgravningen, og resultatet blev en brønd, der gav tilstrækkeligt vand i 30 år. Nu var man "ovenpå", og mejeriets venner kaldte spottende det i Rærup projekterede mejeri for "Mælkeløse".

Der blev straks taget fat på opførelsen, og den 26. juni 1890 behandledes den første mælk. Anlægssummen var 26.000 kr., som skulle afdrages i 10 år, og denne periode var ret hård for

andelshaverne, idet den forventede store tilgang af nye leverandører lod vente på sig, dog indmeldte P.M.Pedersen, Mellegaard - der kun havde tegnet sig for Ø.Hedegaard, som han dengang ejede - sig kort efter starten også for den førstnævnte gård, distriktets største.

Omkring århundredskiftet ændredes mentaliteten, den ene ny andelshaver indmeldte sig efter den anden; 1905-10 havde mejeriet ca. 180 leverandører, og mælkemængden var ca. 2,5 millioner kg. årlig.

"Har vi toppet, må vi dale, det er loven under sol", måtte også Kinnerup mejerikreds sande. Skønt alt klappede, og alle var tilfredse med mejeriets drift, var transporten for de fjernest boende et dagligt problem, og 1910 gik en del interessenter til fællesmejeriet i Horsens. 1930 meldte flere af de største leverandører sig fra for at levere mælk til Aalborg, og efter at der var bygget nye mejerier i Horsens og Grindsted, var der til sidst kun 40 interessenter tilbage.

Disse vedtog på en ekstra generalforsamling 24. marts 1948 at standse mejeriet den 15. april, idet mejeribestyrer Nielsen på grund af flytning til Gandrup havde opsagt sin plads. På Langholt Hotel holdtes sidste dag en afskedsfest for bestyreren - og festen blev altså samtidigt mejeriets "Gravøl". Realisationen af bygninger og inventar står nu for, og Kinnerup Mejeri er snart blevet historie.

Da mejeriets arkiv er meget mangelfuldt, kan der kun gives få oplysninger af mere intern art. Følgende vides at have fungeret som formænd: Simon Pedersen, Siverholm; Lars C. Kyvsgaard; Johan Hjelm, Horsens; Lars Jensen, Faurholt; N.C.Jensen, V.Mølle; Chr. Larsen, Birket; Lars Larsen, Uggerhalne, og Søren Torp Krogh, Lille Nymark.

Kassererposten har følgende beklædt: J.Chr.Svendsen, Gaarn; L.C.Kyvsgaard: 1906: P.M.Pedersen, Mellegaard; 1922: P.P.Meldgaard; 1930: Søren Jensen, Brusholt.

Mejeribestyrere: 1890: Niels C.Petersen; 1896: Carlsen; 1900: Hans P.Bagge. - Bagge, født på Lolland 15. april 1866, blev mejeribestyrer i Rærup 1890 og virkede i kommunen i 45 år; sit otium nød han hos en datter og svigersøn på Kogholm, og her døde han 7. januar 1947. - 1935: Chr.Nielsen.

I regnskabsåret 1923-24 balancerede regnskabet med 543.785,00 kr. (største balance) og i 1946-47 med 143.114,00 kr.

Den sidste bestyrelse: Søren T.Krogh; Søren Jensen, Brusholt; Thorv. Nielsen, Ny Kinnerup; Chr. Jensen, Kogholm; Asger Nielsen, Urmoste; Janus Pedersen, Gravsholt, og Niels Jensen, Faurholt Mark.

Som kuriosum kan anføres, at det i Kinnerup Mejeri i adskillige år - særlig da "køerne stemte" - var almindeligt, at den, som på en generalforsamling fremkom med kritik, straks blev valgt til bestyrelsen. De ledende havde den opfattelse, at kritik mest skyldtes ukendskab til forholdene, og metoden gjorde sikkert i mange tilfælde sin nytte til alle parter tilfredshed.

Rærup Andelsmejeri.

Andelsmejeriet "Rærup" stiftedes 7. marts 1890 af følgende 49 mænd: Pentz Jensen, Skovlund; Lars Jensen, Nygaard; Chr. Andersen, Rærup; Anders Jensen, Mariendal; Chr. Skriver, Enggaarden; Anders Jensen, Bragenholt; Erik Ørum, sdr. Skole; Kristen Jensen, Horsens Enge; P. Andersen, Skakkebæk; Chr. Nielsen, Horsens Enge; Ole Nielsen, do.; Chr. Andersen, Attrup Enge; Jacob Sørensen, do.; Chr. Jørgensen, Lerbæk; Niels P. Pedersen, do.; Lars Christensen, do.; Lars M. Jensen, Horsens Enge; Jens Poulsen, Vodskov Enge; Laurits P. Christensen, do.; P. M. Krogh, Østerbæk; Hejle Hejlesen, Kikkenborg; Bent Nielsen, Naalebak; Clemmen Jensen, Vodskov; Jens Nielsen, do.; Jørgen C. Larsen, do.; Jens C. Larsen, do.; Jens Andersen, do.; Peder Jensen, Horsens Enge; Christen Pedersen, do.; Ove Larsen, do.; Niels Christensen, do.; Lars C. Andersen, do.; Jens C. Thomsen, do.; Niels Sv. Mortensen, do.; L. Pedersen, Sjøldenglad; J. A. Hansen, Landbolyst; Jens A. Skipper, Horsens Enge; J. C. Thomsen, do.; Anders Larsen, do.; Søren Danielsen, Skakkebæk; Budolf Pedersen, Krogdal; K. Møller, Bøggildsminde; J. J. Karlsen, Bouet; Søren J. Pedersen, do.; Anders Christiansen, do.; Marinus A. Pedersen, do.; Elisabeth Pedersen, do.; Karl Andreasen, do.; Ulæseligt navn, do.;

Også her indeholdt lovene en fodringsbestemmelse: "-- og under ingen omstændigheder må der fodres med roetop eller kålrabi til malkende køer, og den, der fodrer med kartofler eller roer, skal mindst bruge 4 pd. kraftfoder for hver 1/4 skp. kartofler eller 1 skp. roer". (Roer må altså være benævnelsen for turnips). Angående stemmeretten siger § 13: "Enhver andelshaver har een stemme, og enhver simpel sag afgøres ved simpel stemmeflerhed. Forandring af lovene skal dog have 2/3 af de afgivne stemmer for sig".

Bestyrelsen, som bestod af de førnævnte 7 mænd, valgte Pentz Jensen til formand og lærer Ørum til kasserer. Den gik straks i gang med byggeriet, der udførtes af lokale håndværkere; Anlægsudgifterne androg ca. 10.000 kr., og den 9. juli 1890 - en stolt dag for kredsen - begyndte Mejeriet "Rærup" driften med H. P. Bagger som mejeribestyrer.

Set gennem nutidens briller var mejeriet meget beskedent, men alle sluttede kreds om det, og det opfyldte sin mission. De øgede indtægter, som det skaffede andelshaverne, gav sig snart synlige udslag særlig blandt de mange husmænd i mejerikredsen, mange fik råd til at anskaffe hest og holdt op med at gå på daglejerarbejde, og med bedre kår voksede den begyndende selvhævdelse blandt befolkningen. 1889 var adgangen til skole lettet ved opførelse af søndre skole, men man manglede nu en købmand. Aalborgs "Løbælte" hindrede imidlertid starten af en købmandsforretning, en høker, som fristedes til illegal handel, og som stadig måtte betale bøder, kunne ikke tilfredsstille kravene, og resolut startede man så en brugsforening, hvis første uddeler var enkefru Nymark. Omkring mejeri og "Brugs" voksede så "Rærup Mejeriby" op - Vodskov Stationsby hindrede den i den udvikling mange havde ventet.

Tiden bragte dog ikke lutter "Solskin". Vandet voldte også her kvaler, og flere boringer måtte udføres. Ved en sådan støtte man efter 210 fods boring gennem sand og ler på kridt, hvorved fastsloges, at kridtet er den ældste dannelse på egnen; såvidt jeg erindrer, var denne boring da den dybeste i Vendsyssel.

Værre var det, at der i halvfemserne rasede et par tyfusepidemier, som bl.a. i 1897 bortrev den unge afholdte lærer A. Nymark, som 1892 havde afløst lærer Ørum. Lægerne mente, at sygdommen spredtes gennem centrifugemælken, som dengang ikke pasteuriseredes, og en kendt Nørresundby-læge ytrede da også, at der var begået en stor fejl ved, at man ikke straks havde opført et sygehus ved siden af mejeriet. Udtalelsen belyser lægernes syn på mejerierne, og der er ingen tvivl om, at hensynet til smittefarligheden for mennesker og dyr holdt flere tilbage fra at melde sig som andelshavere til de nye mejerier.

1920 væltede julestormen skorstenen - et uheld, som dog snart blev overvundet.

1920 moderniseredes mejeriet, det fik hvælvet loft, ny dampmaskine og nyt kedelanlæg m.m. Udgifterne androg ialt 28.000 kr.

1930 kostede et nyt køleanlæg 6.000 kr. og 1946 en større udvidelse 35.000 kr.

Som oplyst havde mejeriet ved starten 49 andelshavere, 1948 har det 80, men mælkemængden har været ret konstant; det første tiår udgjorde den ca. 3/4 mill. kg. årlig, siden har den ligget omkring 1 1/4 mill. kg. - idet tilgangen for en del skyldes udstykning. Også her er enkelte større leverandører fratrådt.

Alligevel har regnskabernes balance på grund af de stærkt svingende smørpriser vist store udslag. Regnskabet for sommerhalvåret 1908 har en balance på 52.000 kr. (1.055,553 1/2 kg. mælk), de tilsvarende regnskaber for 1933 og 1947 (med henholdsvis tallene 1.837,495 og 1.139.415 1/2 kg.) balancerede med 83.600 kr. og med 180.000 kr. Udbetalingen for 14 dage, som i juni 1898 var 850 kr., var derimod samme måned i 1947 ca. 10.000 kr. De store konjunktursvingninger, som vort landbrug har været ude for, afspejler sig tydeligt i anførte tal.

Skønt der altid blandt interessenterne har været tilfredshed med mejeriets ledelse og drift, har der gennem årene været mange formænd: Pentz Jensen, Skovlund (1 år). Chr. Skriver (3). Anders Jensen, Naalebak (3). P.M.Nielsen, do. (1). Chr. S. Jensen, Bouet (1). Jakob Nørgaard, do. (2). P.M.Krogh (8). L.C.Andreasen, Skovlund (1). E. Callisen, Rærup (4). Chr. Urth (2). Niels Gaarn Svendsen (13). P.Nielsen, Naalebak (7). Søren Jensen, Nygaard (8) og Johan Sørensen, Naalebak, siden 1944.

Følgende har haft kassererposten: Lærer Ørum (2). P.M.Krogh (5). Anders Jensen (2). P.M.Nielsen (1). N.P.Pedersen (1). E.Callisen (2). Peter Nielsen (5) og Chr. Urth fra 1913.

Mejeribestyrere: 1890, H.P.Bagge. 1900, Nikolaj Ulsted. 1905, N.P.Nygaard. 1908, J.C.Nielsen. 1916, J.Bagge. 1918, J.Jacobsen. 1927, Carl Jensen. 1934, K.V.Hansen.

Den nuværende bestyrelse: Johan Sørensen, Naalebak. Martin Christensen, do. Carl Larsen, Rærup. P.Jakobsen, do. H.Simonsen, do. Johs. Olesen, Nygaard. P.Gylling, Skovlund.

I forhold til mejeriets størrelse har "Rærup" gennem mange år haft et stort detailsalg. Dette sker dels direkte fra mejeriet og et udsalg i Nr. Uttrup, dels fra vogn i Vodskov - den største kunde er åndssvageanstalten. Salget satte 1944-45 rekord med ca. 185.000 kr., sidste år var det 150.000 kr.

Den nærmeste fremtid vil vise, om de forhandlinger, som føres med Nørresundby ang. levering af konsummælk, vil give resultat.

Horsens Fællesmejeri.

Mod slutningen af den anden periode i Kinnerup Mejeri blev det uden resultat forsøgt at samle landmændene i Horsens om et andelsmejeri der, idet kørselen, som dengang gik på omgang, var besværlig for mange. - A.P.Sørensen, Storgaard, optog så en ihærdig agitation for et fællesmejeri, og det lykkedes at opnå tilslutning fra 55 leverandører, deraf flere fra Stae, hvis mejeri blev flyttet til Vester Hassing.

Gårdejer H.P.Hansen, Volsted, stod bag bevægelsen, og han opførte i sommeren 1910 på mtr. nr. 24 am, købt fra Storgaard for 400 kr., det nye mejeri, der begyndte driften den 20. august med Holger Johannsen som bestyrer. Den 1. december s.a. købte Johannsen mejeriet for 25.000 kr. - det havde kostet ca. 16.000 kr.

Johannsen solgte 1. juni 1918 mejeriet til Jens Olsen fra Mygdal for 38.500 kr., og 1920 købte Mads Størup det for 42.000 kr. - Størup døde 1924, men hans enke fortsatte driften med en søn Arnold S., som leder.

De andelshavere i Horsens, som endnu hørte til Kinnerup, var imidlertid kede af den lange vej, og da flere af leverandørerne til fællesmejeriet ønskede dette erstattet af et andelsmejeri, forsøgte det 1925, da en 5-års periode i Kinnerup udløb, at samle alle om et andelsmejeri, men det mislykkedes atter.

I begyndelsen af 1930 gentoges agitationen, denne gang med held, og fællesmejeriet blev efter en 20-års virketid nedlagt.

Det er ofte bebrejdet andelsagens mænd, at de kun havde sans for fremskaffelse af gode produkter - ikke for disses afsætning, og de første vedtægter tyder på, at der er - eller har været - noget om det. Andelshaverne i Kinnerup måtte "bortgive sødmælk, men kun sælge til småkårsfolk og syge", og på mejeriet kunne ikke-andelshavere hverken købe sødmælk, fløde eller smør! En indsender fra Arden besværer sig i januar 1890 i "Aalborg Stiftstidende" over, at han ikke kan købe sødmælk, når der ikke er sygdom i huse, "pinligt er det, at en svarer, han ikke kan, en anden, at han ikke vil, og en tredie, at han ikke tør sælge mælk". I Horsens havde flere det på lignende måde; Fællesmejeriet åbnede straks et udsalg og afhjalp dermed et stort savn. Salget androg - oplyser H. Johannsen - det første år ca. 3000 kr. og det sidste år, han drev mejeriet ca. 6000 kr. - Nu er detailsalg for alle mejerier en selvfølge.

Horsens Andelsmejeri.

Efter indbydelse af "flere interesserede" holdtes der 1. februar 1930 på Langholt Aholdshjem et møde for at drøfte oprettelsen af et andelsmejeri i byen. N.C.Jensen, V.Mølle, åbnede mødet, der viste stor stemning for sagen, og foruden indlederen valgtes flg. til at danne udvalg og fremskaffe oplysninger og planer: J.Jensen, Foldstedgaard; Otto Jeppesen, Tranholm; J.P.Hjelm, Anesminde og A. Larsen, Rønhøj.

I løbet af få dage tegnede 58 andelshavere sig for 553 køer, og den 24. februar holdtes stiftende generalforsamling, hvor der vedtoges love. Til bestyrelse valgtes foruden udvalgets 5 medlemmer: Søren Christiansen, Hedegaard og Marius Thomsen, Tveden. - Et forslag om køb og ombygning af fællesmejeriet blev forkastet. Bestyrelsen, der havde valgt N.C.Jensen til formand og Anton Larsen til kasserer, måtte i gang med planer til en nybygning.

Efter af Johs. Bloch at have købt mtr. nr. 69a m.fl. for 3.500 kr. og overdraget arkitekt Hejlesen, Vraa, at udarbejde tegninger m.m. lod bestyrelsen arbejdet udbyde i entreprise, og et lån på 100.000 kr. at afdrage i 20 år blev optaget i Nørresundby Bank.

Det smukke mejeri, hvis maskiner (leveret af Buaas Maskinfabrik) er fuldt moderne, og som er en pryd for byen, toges i brug den 1. oktober 1930. Andelshaverne var om eftermiddagen indbudt til at bese mejeriet og derefter til fælles kaffebord på hotellet.

Som mejeriets bestyrer antog bestyrelsen den unge Arnold Sørensen, en gestus, der forsonede familien Størup med forandringen og vandt bifald til alle sider. A.Størup fik 1935 plads i Nibe, og N.P.Sørensen tiltrådte bestyrepladsen den 7. december.

Mejeriet, der nu har ca 110 leverandører, kan se tilbage på 18 års virksomhed med tilfredshed, men Storaalborgs krav om større leverancer fra oplandet åbner nye perspektiver med hensyn til fremtiden. Mælkemængden har flere år været 2-2,5 mill. kg. 1947-48 var den på grund af besætningsreduktion 1,4 mill. kg.

Detailsalget, som siden 1934 hovedsagelig er foregået fra vogn, kulminerede under det store smørforbrug for et par år siden med ca. 65.000 kr., sidste regnskabsår var det 41.000 kr.

1934 afløstes N.C.Jensen som formand af J.C. Nielsen, Tranholm Eng, 1939 blev M. Thomsen, Tveden, formand, og Axel Andersen, Kyvsgaard, har fungeret siden 1942.

Kassererposten har Otto Jeppesen, Tranholm, beklædt siden 1933, da han afløste sognefgd. A. Larsen. I den nuværende bestyrelse sidder foruden formand og kasserer som nævnt: Jens Kristensen (Malle), Jens Jacobsen, Søren Christensen, Johan Væversted og Iver Hansen.

Grindsted Fællesmejeri.

"På bakkernes top over lavlandets dis,
over skovenes lukkede land,
har slægterne stået, på fædrenes vis,
og stirret mod synskredsens rand.
Over Vildmosens øde der langt mod nordvest,
over Åer og enge mod nord;
man søgte en vej for den stampende hest
ad den grønne og dragende jord."

Således skildrer Thomas Olesen Løkken i "Kongevej og Kirkevej" udsigten fra bakketoppene bag Grindsted, som, skønt liggende på Hammer Bakkeøes skyggeside, ligger venligt på begge sider af gletcherporten ved skolen, og slugten med skov og bøgepur huser ikke blot stilhed og fred, men flere af dem en idyl af rang.

På anden måde er byen derimod forurettet, den har langt til kirke og langt til station. Vejens regulering og asfaltering 1933 pyntede godt på byen, og to år efter fik den sit eget mejeri, hvis skorsten blev byens vartegn.

1930 begyndte flere landmænd i Grindsted og omegn at levere mælk til mejeriejer Carl Hjorths Fællesmejeri i Sulsted, og det var efter opfordring fra disse, at C. Hjorth opførte mejeriet, der begyndte sin virksomhed den 5. november 1935.

Mejeriet er som Horsens Mejeri opført efter tegning af arkitekt Hejlesen, Vraa, og det er forsynet med moderne maskiner fra Buaas' maskinfabrik. Det er såvel ved sin placering midt i byen lige over for skolen, som ved sit smukke, solide ydre blevet en pryd for byen; det startede med 56 leverandører, men har nu - efter nedlæggelsen af Kinnerup Mejeri - 86, og kredsen strækker sig fra "Bastrupdal" ved Hjallerup til "Snerpen" ved Sulsted.

Mælkemængden har de fleste år ligget omkring 2 millioner kg. Konsumsalget er begrænset til byen og foregår udelukkende fra mejeriet. Derimod har mejeriet et stort og meget praktisk indrettet osteri, der fremstiller 20% "Steppeost", samt 30, 40 og 45% "Svejtserost", og hovedparten aftages af grosserer i Aalborg.

I henhold til kontrakten har leverandørerne forkøbsret til mejeriet, men da der hidtil har været almindelig tilfredshed med forholdene, har der ikke været tale om at foretage ændringer. - Mejeriet har siden starten været ledet af mejeribestyrer K. Knudsen.

Mejeriet på Langholt Hovedgaard.

Skønt Hovedgårdens Mejeri som et helt privat foretagende indtager en særstilling blandt kommunens mejerier, må det som det ældste og mest kendte ikke forbigås i denne skildring.

Godsejer N.P.Ahlmann, som 1840 købte Langholt Gods, havde i mange år holstenske mejeribestyrere, først J.Fr.Brücker, som en tid var mejeriforpagter, og senere E.D.Meüer, som først ved århundredskiftet trak sig tilbage og nød sit otium i Horsens. Men skønt Herregaardssmør som omtalt noteredes adskilligt over Bøndersmør - 1890 var noteringen henholdsvis 90 øre og 75 øre - var det naturligt, at herregårdene også tog centrifugen i brug og indrettede mere moderne mejerier.

Det gamle Bøttemejeri, kaldet således, fordi sødmælken henstod i store flade træbøtter, blev i firserne af godsejer Malthé Ahlmann afløst af det nuværende; ligesom alle andelsmejerier i Nordjylland monteredes det med maskiner fra P.Buaas' specialfabrik for mejerimaskiner, Aalborg. På Langholt lagde man som ved andre mejerier kun vægt på smørproduktion, og gennem forbedring af kvægstammen øgedes denne år for år.

1910 begyndte godsejer Ahlmann-Lorentzen levering af mælk til Aalborg, mælken blev flere år leveret i spande, der sendtes med toget, og var meget efterspurgt i byen. Imidlertid ønskede man i Aalborg en særlig kontrolleret børnemælk, og godsejeren påtog sig denne leverance; de første år omfattede leveringen daglig kun ca. 300 flasker, som blev tappet ved hjælp af et håndtappeapparat, senere, da salget steg, installeredes en aftapningsmaskine, som nu daglig tapper mælk på over 4000 flasker i hele og halve liter - samtidig blev hele mejeriet moderniseret.

For at tilfredsstille efterspørgslen har godsejeren de sidste par år købt mælken fra "Dronninglund", der bliver behandlet sammen med mælken fra Langholt og Striben.

Børnemælken bliver daglig undersøgt af sundhedskommissionens dyrlæge i Aalborg, der også hver 14. dag undersøger hver enkelt ko i de 3 besætninger, ligesom han fører kontrol med renholdelsen af spande, maskiner m.m. samt stiller krav om hygiejnen i staldene.

Kl. 5 morgen skal den store mælkebil være færdig til afgang fra Langholt, hvorfor mejeribestyrer Holm og hans fire medhjælpere må tage en del af natten til hjælp under arbejdet. Flaskerne fordeles til 6 mejerier i Aalborg-Nørresundby og spredes gennem de talrige udsalg og vogne til forbrugerne. Mælken er reserveret familier med småbørn og koster pr. l 59 øre - alm mælk i flaske koster i Nørresundby 55 øre pr. l.

De højtydende kvægbesætninger og de hypermoderne stalde på Langholt og Striben trækker årligt mange udlændinge, som studerer landbrug i Danmark, til gårdene, og vor egn bliver derved fordelagtig kendt i flere lande.

Afslutning.

Som vi har set, havde mejeripionererne her oprindelig centralisering for øje, men udviklingen kom til at gå i modsat retning. Transporten er nu takket være lastbilen ikke længer noget problem, fremtiden vil sikkert derfor se en bevægelse bort fra decentralisationen, og måske vil vi inden længe se helikopteren dale ned på gårdspladsen for at afhente mælk til et konsummejeri i storbyen.

Men befolkningens vækst og det øgede mælkeforbrug - på arbejdspladser kan f.eks. nu ses geledde af mælkeflasker - er mejeriernes konsumsalg stærkt øget, men konsumenterne har de sidste år haft lidt svært ved at forson sig med, at fløde og mælk nu skal fortyndes, så fedtindholdet kun er henholdsvis 9 og 3%. Jævnligt fortæller avisen, at en mejerist har fået bøde for at sælge produkter af for god kvalitet, og vi "gamle" mindes, hvordan den, som tidligere forsøgte at "strække" mælken, ikke blot blev straffet, men i mange år måtte bære "sort kokarde".- Henrik Hertz sagde for ca. 100 år siden i et skuespil: "På Amager maler man helst, når det regner!" og en anden mere bidsk skribent fortæller, at når Amagerne gør ed på, at de ikke blander vand i mælken, er

det ud fra den virkelighed, at de blander mælk i vandet! - Dengang revsede poeterne dem, som solgte fortyndet mælk, nu foreslår "Ærbødigt", at kun køer med tynd mælk skal præmieres!-

Medens Danmark for 70-80 år siden måtte lære mejerivæsen af udlandet, er vi forlængst bleven læremestre for andre. De danske mejerister lærte nemlig snart at fremstille smør af fremragende kvalitet, og smør var i mange år det eneste mælkeprodukt, vi udførte. Smørproduktionen kulminerede for år tilbage, men nu udfører vi til gengæld store mængder ost og desuden kondenseret mælk, tømælk, homogeniseret fløde og kasein. 1946 udførtes smør for 353 mill. kr., ost for 33 mill., kondenseret og tørret mælk for 25, kasein for 9 og ubehandlet mælk for ca 2 mill. Eksporten er siden øget betydeligt.

Da mejerierne er en betydende faktor i vort daglige liv, fortjener de vor opmærksomhed, og hensigten med disse småartikler har været at give en lille historisk oversigt over udviklingen og mulig redde et og andet fra forglemmelse, bl.a. navnene på de mænd, som dengang "vovede pelsen" for det ny og uprøvede.- For de oplysninger, jeg fra forskellig har modtaget, bringer jeg herved min tak!

Artiklen "Fra Vodskov" har været trykt i "Barn af Vendsyssel III".

Horsens-Hammer årbog 1990 ISSN 0106-5988. 14. årgang
Årbogen udgives af Horsens-Hammer Hjemstavnsforening
Formand: Chr. Jørgensen
Renskrivning af årbog: Doris Nilsson
Redaktion: Johs. Høgsted Jensen
Tryk: Høgsted print

Årbogen fås ved henvendelse til
Johs. Høgsted Jensen, Møgelbjergvej 58, 9310 Vodskov

